

УДК: 378.091.12.011.3.

Т. М. Яблонська, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЛЬОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ В СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Яблонська Т. М.

Основні функції принципу рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів

У статті визначено основні функції принципу рольової перспективи в стратегії підвищенні якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Ключові слова: рольова перспектива, стратегія підвищення якості педагогічної підготовки, педагогічна діяльність.

Яблонская Т. Н.

Основные функции принципа ролевой перспективы в стратегии повышения качества педагогической подготовки будущих учителей-филологов

В статье определены основные функции принципа ролевой перспективы в стратегии повышения качества педагогической подготовки будущих учителей-филологов.

Ключевые слова: ролевая перспектива, стратегия повышения качества педагогической подготовки, педагогическая деятельность.

Підготовка вчителя, який розуміє сьогодні своє призначення, впевнений у собі та у доцільності власних професійно-педагогічних дій, що вміє здійснювати свій професійний вибір і нести за нього відповідальність, – особливо необхідна сьогодні. Організація такої підготовки вимагає постановки нових її цілей, принципів, відновлення змісту й технологій його реалізації в університетській практиці. Таким принципом на наш погляд є принцип перспективи.

Рольова перспектива як ціль педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів до творчої педагогічної діяльності визначає стратегію й тактику

підвищення її якості, дозволяє усвідомити їм можливості власного «Я», свої потреби й здібності для самореалізації їх у самостійній творчій професійній праці.

Розкриття основних функцій принципу рольової перспективи дозволить вирішити педагогічні задачі, на розв'язання яких повинна бути спрямована педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів.

Рольову перспективу уперше було розглянуто В. Вотко [1] з психологічної точки зору. Педагогічний аспект знайшов втілення у працях Л. Кондрашової [2].

О. Бодальов зазначав, що в рольовій перспективі закладені моральні цінності. Ці цінності не залишаються на рівні вербальних і переходять у підсвідомість особистості, без усяких зусиль програмують її професійну поведінку. А значить рольова перспектива зумовлює дії в нових ситуаціях, коли емоційно-позитивні переживання викликаються нестандартними діями й рішеннями, які відповідають змісту професійних цінностей майбутніх учителів-філологів.

Досягнення рольової перспективи можливо в ситуації вільного вибору.

В умовах вільного вибору виявляється «суб'єктність» майбутнього вчителя-філолога і його «самість». Проблема вільного вибору привертала увагу багатьох дослідників (В. Беспалько, А. Брушлинського, Л. Гурову, С. Якобсона та ін.), Є. Ільїна, Т. Машарову, В. Шаталова. Вибір ними розглядався як перевага одного з варіантів.

Вільний вибір – це сукупність обставин зовнішнього світу й внутрішнього стану людини, на тлі яких актуалізується необхідність пошуку й переваги однієї зі схованих або явних альтернатив [3]. Вибір можливий тільки при наявності різних варіантів.

Філософи, психологи (Е. Фромм, А. Маслоу, В. Франкл та ін.), які займалися проблемою вибору особистості, вважали, що життя людини як рольова перспектива – це цілий ланцюг виборів.

Таким чином, рольова перспектива орієнтує майбутнього вчителя на свободу вибору професійних дій у її досягненні, закріпленні педагогічного досвіду й професійної поведінки.

Відтак, визначення основних функцій принципу рольової перспективи дозволить формувати індивідуальну стратегію і тактику професійного розвитку кожного студента.

Педагогічній підготовці, заснованій на принципі рольової перспективи, характерне емоційно-інтелектуальне оточення, атмосфера психологічного комфорту для кожного студента. Цей принцип забезпечує:

- атмосферу психологічної підтримки й захисту всім студентам, для того, щоб виконувані ними ролі не знижували їхнього соціального статусу, не викликали дискомфорт і почуття професійної неспроможності;

- чіткі мета і завдання професійного розвитку, усвідомлення їх успішності від якості програвання студентами навчальних ролей і володіння методами імітаційного моделювання;

- позитивне відношення майбутніх учителів-філологів до імітаційного моделювання як до одного із засобів їх професійного становлення;

- ситуацію успіху, що викликає в студентів позитивну мотивацію, прагнення до нестандартного виконання навчальних ролей, виявлення активності й самостійності в змодельованих рольових ситуаціях;

- педагогічну підтримку у вигляді консультативної допомоги викладача при виникненні утруднень при виконанні дорученої ролі;

- активізацію позиції учасників рольової ситуації через реалізацію педагогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості у системі відносин «викладач - студенти»;

- реалізацію емпатії й рефлексії, що дозволяють розуміти почуття й переживання студентів, їх проблеми й труднощі професійного становлення, виявляти поведінкову й емоційну гнучкість, сприймати інших учасників рольової ситуації такими, якими вони є, з їхніми переконаннями, поглядами, установками, не нав'язуючи їм свого підходу до виконання ролі.

Принцип ролівої перспективи організовується через систему спільної ролівої діяльності й спілкування в системі відносин «викладач - студенти». Характер цих відносин позитивно впливає на реалізацію ролівої перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів. Уміння встановлювати з учасниками навчального процесу ділові стосунки дозволяє успішно вирішувати навчальні завдання, активно впливати на процес професійного розвитку їх особистості.

Основою спілкування в процесі реалізації принципу ролівої перспективи є навчальний діалог, сутність якого полягає в духовній спільності взаємодіючих сторін, взаємній довірі, толерантності, віри в можливість й здібності не тільки свої, але й можливості й здібності інших.

Діалогічне спілкування як важливий засіб принципу ролівої перспективи забезпечує можливість майбутньому вчителю-філологу засвоїти структуру й зміст педагогічної діяльності, опанувати методикою проектування навчальних ролей і їх виконання, вміннями й навичками виділяти в досліджуваній педагогічній інформації провідні ідеї, уявлення й поняття, принципи й стрижневі положення, що підлягають засвоєнню.

Принцип ролівої перспективи забезпечує цілеспрямоване керування педагогічним процесом, який є складною інтеграцією різноманітних психічних проявів особистості студентів (інтелектуальних, вольових, емоційних). Діалогічна взаємодія стимулює керування цими процесами, позитивно впливає на розвиток механізмів пізнавальної самостійності студентів, їх активної педагогічної позиції як свідомого суб'єкта професійної діяльності.

Розвиваюча функція принципу ролівої перспективи полягає в необхідності навчання всіх студентів оперувати педагогічними поняттями, усвідомлювати їхні зв'язки й відносини, прогнозувати можливість їх використання у практичних ситуаціях, в удосконалюванні професійного мислення й розвитку нестандартного стилю діяльності майбутніх учителів-філологів. Саме розвиток професійного мислення й креативних здібностей

студентів у процесі педагогічної підготовки слід розглядати як важливі напрямки в підвищенні рівня їх педагогічного професіоналізму.

При грамотному використанні принципу рольової перспективи в педагогічній підготовці створюються необхідні умови для збагачення інтелектуальної сфери майбутніх учителів-філологів, розвитку сенсорно-перцептивної організації їх психічних процесів, властивостей і емоційних станів, подолання інтелектуальної пасивності, що згубно впливає на формування їх професіоналізму й активної педагогічної позиції.

Рольова перспектива навчальних занять дозволяє «бачити» студента, його здібності до педагогічної діяльності, уміння визначати в рольовій ситуації не тільки рівень його педагогічних знань і вмінь, але й виразність професійних якостей особистості, уміння прогнозувати власне зростання, передбачити складності й труднощі професійного становлення.

Принцип рольової перспективи обумовлює й особливе структурування педагогічної інформації, відбір матеріалу й переклад його в систему комунікативних завдань і рольових позицій, оволодіння прийомами й способами дії в рольових ситуаціях, професійній спрямованості. Знання здобуваються й закріплюються навколо самої змодельованої педагогічної діяльності, яку породжує потреба студента в новій інформації.

Характерною рисою принципу рольової перспективи є організація й подання навчального матеріалу на основі позитивних емоцій, які забезпечують потребу студентів у пізнавальній діяльності. Домінування позитивних емоцій і позитивної мотивації на заняттях з педагогічних дисциплін стимулює пізнавальні функції принципу рольової перспективи. Пізнавальна функція формує професійну самосвідомість і осмислення педагогічної позиції студентів і сприяє виробленню творчого стилю їх педагогічної діяльності. У процесі виконання ролей і участі в різних формах організації педагогічного процесу можна враховувати вплив безлічі факторів, що забезпечують результативність педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів. Заняття, побудовані на принципі рольової перспективи, містять більші виховні можливості для

різноманітності рольових ситуацій і повторення їх різних варіантів будь-яку кількість раз в умовах, що моделюють педагогічну реальність. Засвоєння педагогічної інформації здійснюється в контексті професійної діяльності, якщо знання виконують функцію засобу її реалізації, а форми організації навчального процесу виступають як способи діяльності засвоюваного змісту педагогічних дисциплін.

У ході педагогічної підготовки, побудованої на принципі рольової перспективи, моделюється взаємодія виконавців різних ролей, що забезпечує засвоєння педагогічної теорії в дії. У процесі різноманітних форм (рольової ситуації, гри, діалогу, навчальної дискусії) студенти одержують можливість висловити свою точку зору на розв'язання тієї або іншої педагогічної проблеми, розкривають свою професійну позицію, виявляють креативні здібності й певний рівень професійного мислення. У цьому випадку принцип рольової перспективи виступає засобом інтелектуального розвитку особистості майбутнього вчителя-філолога.

Принцип рольової перспективи створює умови, що компенсують малий педагогічний досвід, наближаючи їх до умов реальної педагогічної дійсності. В основі педагогічної підготовки, побудованої на принципі рольової перспективи, лежить моделювання, під яким розуміється процес побудови деякого прообразу педагогічного явища, що вивчається, яке розкриває основні його властивості й відношення. Імітація умов реальної педагогічної діяльності здійснюється за допомогою імітаційного моделювання, тобто відтворення у вигляді моделі тієї або іншої реальної ситуації, її аналіз і вміння знайти оптимальний спосіб її розв'язання.

Імітаційна модель відтворює певну педагогічну подію й комунікацію: мотиви й цілі його учасників, їх ролі, обставини діалогічної взаємодії й спілкування, стратегію й тактику поведінки. Рольова перспектива в процесі моделювання педагогічної реальності в навчальних ситуаціях наближає процес вивчення педагогічних дисциплін до педагогічної практики. У такій ситуації педагогічні дії є імітацією майбутніх професійних дій учителів-філологів,

почуття, бажання й наміри студентів цілком реальні. На перший план висувається розв'язання рольової перспективи, а педагогічна теорія служить засобом розв'язання розумових задач. Перебудовуючи навчання педагогічним дисциплінам на принципі рольової перспективи, можна припустити, що механізми моделювання професійних ситуацій у педагогічному процесі будуть переноситися майбутніми вчителями-філологами в їхню практичну діяльність.

Принцип рольової перспективи забезпечує єдність слова й справи, знання й дії, інтелекту й емоцій. У теорії цей принцип визначається концепцією діяльності, а в практиці – формою рольової перспективи, втіленої в рольових і ситуаційних методах: іграх, рольових ситуаціях, рольових тренінгах, навчальних діалогах і дискусіях. Рольова перспектива, поєднуючи всі ці методи, забезпечує креативні й рефлексивні процеси, які служать механізмом аналізу, критики, спілкування й активних нестандартних рольових дій. Принцип рольової перспективи забезпечує умови для залучення студентів у рольову діяльність, участь у якій вимагає від них рефлексивної культури, яку необхідно вдосконалювати в ході педагогічної підготовки через різні види комунікативної діяльності.

Рольова перспектива забезпечує конструювання педагогічного знання у вигляді навчальних задач, у процесі розв'язання яких відбувається фіксація основних понять і способів їх засвоєння студентами, використання рольових ситуацій і різноманітних засобів для активізації педагогічних дій і діалогічного спілкування, що стимулюють пізнавальні, емоційно-вольові й комунікативні процеси, у формулюванні й вирішенні педагогічних проблем. Принцип рольової перспективи стимулює креативність і рефлексивність студентів на навчальних заняттях, активність і самостійність їх у вирішенні проблем, що не мають однозначного розв'язання, визначенні смислового та професійно-ціннісного значення матеріалу, який вивчається. Він сприяє вибору засобів формування емоційно-ціннісного відношення до розширення педагогічного кругозору, запасу педагогічних знань і педагогічних умінь, здатності спілкуватися не шляхом відтворення обсягу завченої інформації, а розвитку

здатності мислити, вирішувати педагогічні задачі, програвати різноманітні ролі, перетворюючи тим самим педагогічні дисципліни у важливу ланку професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Принцип рольової перспективи організує педагогічну діяльність, надає їй професійно-комунікативну спрямованість, стимулює використання її різноманітних видів. Різноманітні рольові ситуації створюють необхідні умови для надбання студентами педагогічного досвіду. Майбутні вчителі-філологи, виконуючи різні ролі в спеціально створених педагогічних ситуаціях, акцентують увагу на професійно-ціннісному змісті педагогічних знань, здобувають уміння оперувати ними при діалогічному спілкуванні, сприйнятті чужих думок і вираженні своєї думки, відстоюючи свою точку зору й позицію на розглянуті питання.

Успішне виконання навчальної ролі неможливо без оволодіння педагогічною теорією, без уміння використовувати її в практичних ситуаціях для пояснення подій, що відбуваються. У таких ситуаціях у студента формується вміння не тільки проникати у зміст теоретичних положень, явищ і фактів, але й уміння правильно виражати свої думки, грамотно будувати виклад своєї точки зору, пояснювати, що відбувається з позицій педагогічної науки.

Реалізація принципу рольової перспективи в ході педагогічної підготовки дозволяє врахувати потреби студентів, підготувати їх до грамотного використання змісту вивченого для збагачення власного практичного досвіду, а саме:

- усвідомлення складності і можливих труднощів професійно-педагогічної діяльності;
- збагачення педагогічного багажу;
- забезпечення потреби в постійному розширенні й відновленні педагогічних знань, умінь і навичок;
- творчого вирішення педагогічних проблем.

Принцип ролівої перспективи вимагає технологізації педагогічної підготовки, тобто організації й побудови її відповідно до новітніх педагогічних технологій. Педагогічна підготовка, побудована на основі принципу ролівої перспективи, характеризується етапним характером навчальних дій, конкретними цільовими настановами при програванні ролей, зворотним зв'язком із необхідною корекцією дидактичних прийомів і методів. При цьому велику роль відіграють конструювання, моделювання педагогічного знання, практичний пошук виходу з навмисно створених ситуацій. Університетська практика говорить про те, що знання можна передавати різними способами, але формування професійного образу творчої особистості вчителі-філолога передбачає єдність, взаємозв'язок і взаємодію теоретичного й процесуального, інтелектуального й емоційного аспектів педагогічної підготовки. Для здійснення цієї єдності найбільш ефективний принцип ролівої перспективи й засоби, що сприяють створенню в навчальному процесі педагогічних ситуацій, які активізують пізнавальну діяльність, моделюють різні відносини, дії, емоційний стан і поведінку студентів.

Застосування принципу ролівої перспективи в організації педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів забезпечує виконання дидактичних функцій:

- нагромадження й збагачення педагогічних знань, формування педагогічної культури;
- можливість творчої адаптації до різноманітних педагогічних ситуацій, максимально наближених до їхньої майбутньої професійної діяльності;
- розвиток позитивної мотивації до педагогічної теорії, вибраної професії й професійної праці;
- обробка отриманої інформації, застосування її для вирішення педагогічних проблем;
- здійснення оперативного зворотного зв'язку;
- придбання й закріплення педагогічних умінь і навичок;

- розвиток професійних якостей особистості, активної професійної позиції й творчого стилю діяльності майбутніх учителів-філологів.

Виконання цих функцій можливо в процесі педагогічної підготовки на основі активної рольової діяльності, у рольових ситуаціях професійно-педагогічної спрямованості. Зміст рольової діяльності визначається професіограмою майбутнього вчителя-філолога й специфікою педагогічної праці.

Структурування навчальної інформації й методичне забезпечення, які використовуються в традиційній університетській практиці вивчення педагогічних дисциплін, не містить діяльності засвоєння, без чого важко освоїти предметний зміст навчальних дисциплін, забезпечити широту кругозору, здатність застосовувати педагогічну теорію для вирішення актуальних проблем педагогічної практики. Великі можливості в цьому плані містить принцип рольової перспективи, який створює можливості для залучення кожного студента в активну діяльність і спілкування. Введення діяльності засвоєння в процесуальний або дидактичний блок методичного забезпечення навчальних матеріалів з педагогічних дисциплін підвищує їхню розвиваючу й формуючу роль у професійному становленні студентів. Принцип рольової перспективи організується через систему спільної рольової діяльності й спілкування в системі відносин «викладач - студенти». Характер цих стосунків позитивно впливає на реалізацію рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів. Уміння встановлювати з учасниками навчального процесу ділові стосунки дозволяє успішно вирішувати навчальні задачі, активно впливати на процес професійного розвитку їх особистості.

Основою спілкування в процесі реалізації принципу рольової перспективи є навчальний діалог, сутність якого полягає в духовній спільності взаємодіючих сторін, взаємній довірі, толерантності, вірі в можливості й здібності не тільки свої, але й можливості й здібності інших.

Розвиваюча функція принципу рольової перспективи проявляється в необхідності навчання всіх студентів оперувати педагогічними поняттями, усвідомлювати їхні зв'язки й відношення, прогнозувати можливість їх використання в практичних ситуаціях, в удосконалюванні професійного мислення й розвитку нестандартного стилю діяльності майбутніх учителів-філологів. Саме розвиток професійного мислення й креативних здібностей студентів у процесі педагогічної підготовки слід уважати важливими напрямками в підвищенні рівня їх педагогічного професіоналізму.

Принцип рольової перспективи обумовлює й особливе структурування педагогічної інформації, відбір матеріалу й переклад його в систему комунікативних завдань і рольових позицій, оволодіння прийомами й способами дії в рольових ситуаціях, професійній спрямованості. Знання здобуваються й закріплюються навколо самої змодельованої педагогічної діяльності, яку породжує потреба студента в новій інформації.

У ході педагогічної підготовки, побудованої на принципі рольової перспективи, моделюється взаємодія виконавців різних ролей, що забезпечує засвоєння педагогічної теорії в дії. У процесі різних форм (рольової ситуації, гри, діалогу, навчальної дискусії) студенти одержують можливість виразити свою точку зору на розв'язання тієї або іншої педагогічної проблеми, розкривають свою професійну позицію, виявляють креативні здібності й певний рівень професійного мислення. У цьому випадку принцип рольової перспективи виступає засобом інтелектуального розвитку особистості майбутнього вчителя-філолога.

Технологія педагогічної підготовки, побудованої на принципі рольової перспективи, дає можливість здійснювати навчальну діяльність в умовах, максимально наближених до реальних і забезпечує адекватну педагогічну поведінку студентам з урахуванням специфіки професії вчителів.

Висновки. Педагогічна підготовка, в основу організації якої покладений принцип рольової перспективи, забезпечує не просто запам'ятовування педагогічної інформації, а засвоєння дій, за допомогою яких знання

актуалізуються й перетворюються в інструмент практичних прийомів і способів вирішення педагогічних проблем. Педагогічна теорія виступає не тільки зведенням знань про педагогічний процес, явище, але й практичних дій щодо оволодіння технологією педагогічної діяльності, приемами діалогічного спілкування, педагогічною й мовною культурою, що має особливе значення в професійному становленні майбутнього вчителя-філолога. В подальшому передбачається визначення результативності рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Література

1. **Абульханова-Славская К. А.** Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. **Амонашвили Ш. А.** Паритеты, приоритеты и акценты в теории и практике образования / Ш. А. Амонашвили, В. И. Загвязинский // Педагогика. – 2000. – № 2. – С.12–18.
3. **Машарова Т.В.** Теория и практика социального самоопределения подростков в учебной деятельности : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Татьяна Викторовна Машарова. – Ярославль, 1999. – 38 с.

Yablonskaya T. N.

The main functions of principle of the role perspective in the strategy of future teachers-philologists` pedagogicfl training quality raising

The main functions of the principle of the role perspective in the strategy of future teachers-philologists` pedagogical training quality raising are defined in the article.

Key words: role perspective, the strategy of pedagogical training quality raising, pedagogical activity.

Відомості про автора

Яблонська Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».